

Belgische vluchtelingen in Nederland

CATHRIEN BOL

Met open armen

Cathrien Bol studeerde geschiedenis aan de Universiteit Utrecht.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog zochten honderdduizenden vreemdelingen van vele nationaliteiten om uiteenlopende redenen toevlucht in Nederland. In het gedetailleerde proefschrift 'Oorlogsgasten' van Evelyn de Roodt komen zij allemaal aan bod. In dit artikel komt de opvang aan de orde van de burgers en militairen die in 1914 vanuit België naar Nederland vluchtten.

Bombardement van Antwerpen door een zeppelin in de nacht van 25 op 26 augustus. In de stadswaag (het grote gebouw op de boek) vielen negen doden.

Op 28 juli 1914 verklaarde Oostenrijk-Hongarije Servië de oorlog en zette daarmee een onstuitbare kettingreactie van mobilisaties en oorlogsverklaringen in beweging.

Snelheid van handelen was cruciaal om te voorkomen dat de vijand een fatale voorsprong kreeg. Van de klaarliggende scenario's kon niet meer afgeweken worden.

Voor Duitsland was dat het Von Schlieffenplan. Omdat keizer Wilhelm II in 1890 het verdrag met Rusland had laten verlopen, had de generale staf van het Duitse leger voor de taak gestaan een krijgsplan te ontwerpen toegesneden op een oorlog op twee fronten tegelijk. Hiermee werd Alfred von Schlieffen belast.

In de overtuiging dat Rusland veel tijd nodig zou hebben voor het zich op volle sterkte in de strijd zou kunnen werpen, besloot hij te proberen eerst met Frankrijk af te rekenen. Hij accepteerde bewust verliezen in oost Frankrijk en bij het vestingstelsel Verdun, Toul, Epinal, Belfort door daar te weinig troepen heen te sturen. De hoofdmacht van het Duitse leger moest via België in een wijde boog langs de Franse kust om Parijs heen trekken om zo de Fransen in de rug aan te vallen en hun toevoerlijnen af te snijden. Succesvolle afloop van het plan was in hoge mate afhankelijk van de snelheid waarmee het Duitse leger zou kunnen oprukken.

Von Schlieffen bleef tot na zijn pensionering aan het plan sleutelen. Altijd behelsde het schending van de Nederlandse neutraliteit.

In de oorspronkelijke versie van het plan moesten de troepen alleen in Limburg over Nederlands grondgebied trekken. Later stelde Von Schlieffen zelfs voor tot aan de vesting Naarden op te rukken om het gevaar van een aanval in de flank door Nederlandse troepen en het daaruit voortvloeiende tijdverlies uit te sluiten.

De opvolger van Von Schlieffen, veldmaarschalk Helmuth von Moltke, besloot het plan op enkele punten ingrijpend te wijzigen. Nederland zou met rust worden gelaten.

Belgische vluchtelingen op straat in Roosendaal.

Artikel 7 van het Verdrag der xxiv Artikelen (waarmee de onafhankelijkheid van België in 1839 werd erkend) bepaalde dat België een onafhankelijke en eeuwig neutrale staat zou vormen en dat het die neutraliteit tegenover alle andere staten in acht zou moeten nemen. Engeland, Frankrijk, Rusland, Oostenrijk en Pruisen stelden zich hiervoor garant. Later nam Duitsland de door Pruisen gegeven garantie over. Engeland zou na een aanval door Duitsland op België volgens het geldende neutraliteitsrecht de Belgen te hulp mogen snellen zonder zich daardoor zelf aan schending van die neutraliteit schuldig te maken. Nederland zou in dat geval bijvoorbeeld ongestraft doortocht aan Engelse schepen kunnen verlenen als deze via de Schelde zouden willen opstomen.

Nederland zelf had het landonzijdigheidsverdrag getekend waarin de rechten en plichten van neutrale staten nader werden geregeld. Oorlogvoerende staten moesten de handelsactiviteiten van neutrale landen ontsien.

Dit was voor Nederland een belangrijke bepaling; wij mochten hopen niet door een blokkade van Engeland te worden getroffen en we konden de handel met Duitsland voortzetten. Dit was voor Duitsland van levensbelang en daarom een belangrijk argument om Nederland buiten de oorlog te houden.

Augustus 1914

Nederland beantwoordde iedere oorlogsverklaring met een neutraliteitsproclamatie en ging op zaterdag 1 augustus tot algehele mobilisatie over. Waar oorlog voor de grote mogelijkheden een voortzetting van de bestaande politiek met andere middelen was, gold dit voor Nederland voor de neutraliteit. Bij oorlog had Nederland niets te winnen. België zou de dans wel niet kunnen ontspringen, verwachtte men hier in militaire kringen. Wat Nederland betreft hoopte men dat het als neutraal internationaal handelscentrum voor de grote landen van zoveel belang zou zijn, dat het niet door een van hen onder de voet zou worden gelopen. Maar of Limburg door de Duitse troepen zou worden ontsien, was nog maar de vraag. En zo nee, hoe zouden de Fransen en Britten dan daarop reageren?

Ook voor een neutraal land was het belangrijk snel te mobiliseren om een verrassingsaanval te voorkomen. Het moest voor een potentiële vijand geloofwaardig zijn dat de uitgesproken bereidheid tot verdediging van de neutraliteit geen loze frase was. Wij plaatsten dus bewakingstroepen langs de kust en de grenzen, bij spoorwegknooppunten en bruggen. De Nieuwe Hollandse Waterlinie en de Stelling van Amsterdam werden bemand en een veldleger werd paraat gehouden om in te grijpen waar en wanneer dat nodig zou zijn.

België

Het Belgische leger was veel groter dan het Nederlandse, maar het was er slechter aan toe. Toen tot algehele mobilisatie werd besloten met ingang van 31 juli, lagen er in de magazijnen van de kazernes onvoldoende uniformen en wapens klaar om iedereen van een volledige uitrusting te kunnen voorzien. *'In de kazerne van Lier was het een echte overrompeling! Ja, algemene mobilisatie. Al die klassen ineens! Ze waren daar niet op voorzien. De mensen, die daar de leiding hadden, geraakten er niet meer aan uit. De ene kreeg een broek, de andere een paar schoenen, ik kreeg alleen een 'capote' boven mijn burgerskleren. Je kreeg nooit een hele uitrusting ineens. Als er 'rassemblement' was, liepen de enen er nog volledig in burger bij, anderen half-gekleed in soldaat.'*

De artillerie had gebrek aan kanonnen en mensen, terwijl de cavalerie te groot was. Bovendien heerste er een stevige hoeveelheid argwaan tussen Vlamingen en Walen en tussen officieren – voornamelijk franstaligen – en manschappen. De defensie was opgebouwd rond de moderne vestingstelsels bij Luik en Namen, vergelijkbaar met de Stelling van Amsterdam en een tweede linie bij de vesting Antwerpen. Deze laatste was gekozen als hoofdstelling omdat hij even ver verwijderd was van de Franse als van de Duitse grens.

Op zondag 2 augustus werd België door Duitsland voor de keuze gesteld om Duitse troepen op zijn grondgebied te dulden of verder door Duitsland als vijand te worden behandeld. De volgende ochtend bracht België zijn weigering over en beschouwde zich vanaf dat moment in staat van oorlog met Duitsland. Op dezelfde dag was Nederland er formeel van op de hoogte gebracht dat de neutraliteit van zijn grondgebied door Duitsland zou worden gerespecteerd.

De eerste Duitse troepen trokken op 4 augustus België binnen en nog dezelfde dag verklaarde Engeland Duitsland de oorlog.

Tegen de Duitse artilleriebeschietingen waren de vestingen bij Luik en

Namen niet bestand. Zij vielen respectievelijk op 16 en 25 augustus. Koning Albert I trok zich op 18 augustus met vijf van de zes divisies terug achter de vestinggordel van Antwerpen. Dit stelde de Duitsers bloot aan het gevaar van een aanval in de flank. Maar omdat de voortgang van de opmars naar Frankrijk aan een strikt tijdschema gebonden was, bleef een echte aanval op Antwerpen voorlopig uit.

Vanaf 18 augustus moest het veldleger 23 kilometer per dag afleggen. De opmars verliep echter niet zo vlot als verwacht. Het kwam tot geweld tegen burgers, waar van hogerhand niet tegen werd opgetreden. In Dinant werden ter afschrikking 674 burgers afgeslacht. In Aarschot nog eens 150. Dit wekte grote verontwaardiging evenals later het bombardement op Leuven, waarbij een groot deel van de stad werd verwoest en de universiteitsbibliotheek in vlammen opging. Veel mensen zochten een goed heenkomen binnen de vesting Antwerpen. Ook veel vrouwen van militairen reisden hun mannen achterna.

Op 28 september werd met de beschieting van Antwerpen begonnen. Een voor deze klus samengesteld leger van 100.000 man, met de jonge Adolf Hitler in hun gelederen, moest de stelling innemen. Op 30 september viel het eerste fort. Twee dagen later werd al besloten tot terugtrekking van het Belgische veldleger.

De Britse regering zag het hele gebeuren met lede ogen aan omdat het voor de Engelsen en Fransen van groot belang was dat de Belgen zo lang mogelijk stand hielden. Elke dag tijdwinst was er een die zij konden gebruiken om in het noorden van Frankrijk een front te vormen. Men stuurde daarom de minister van marine, Winston Churchill, naar Antwerpen om er bij de koning op aan te dringen vol te houden. Meer dan mooie woorden had hij de Belgen echter niet te bieden. Maar toch schudde Churchill op eigen houtje nog een troefkaart uit zijn mouw. Hij besloot de eerste, tweede en derde Royal Navy Brigade

naar Antwerpen te sturen. De eerste en tweede brigade bestonden uit reservisten van de marine, uit vrijwilligers die zich net hadden aangemeld en soms nog geen geweer hadden mogen vasthouden, en uit hobbyisten, de zogenaamde 'saturday afternoon soldiers' (denk aan 'Dad's Army'). Alleen de derde brigade bestond uit beroepsmariniers.

De brigades trokken Antwerpen binnen onder het zingen van 'It's a long way to Tipperary' en droegen de bijnaam Churchills Little Army. Hun komst legde helaas voor de afloop van de belegering geen enkel gewicht in de schaal. Toen het leger zich op 6 oktober terugtrok, misten de matrozen van de eerste brigade de trein. Omdat zij niet in Duitse handen wilden vallen, vluchtten zij naar Nederland. De stad en de stelling hielden het nog vol tot 10 oktober.

Intussen was er nog een leger weggetrokken. Een enorm leger van een miljoen vluchtelingen. Het waren mensen die naar Antwerpen waren gevlucht en nu verder moesten. En zeer veel Antwerpenaren, die hun voorbeeld volgden.

Nederland in actie voor de vluchtelingen

De eerste dagen van de oorlog waren er al in Limburg vluchtelingen de grens overgekomen. Op 7 augustus werd op het Belgische consulaat in Amsterdam door particulieren het Nederlands Comité tot steun aan Belgische en andere vluchtelingen opgericht. Dit werd later meestal aangeduid met Het Amsterdamse Comité. Al snel kwamen er zo'n vijf-honderd plaatselijke comités die geld en goederen voor de vluchtelingen gingen inzamelen. Zij namen hun taak soms heel ernstig op. Het Groninger comité stuurde bijvoorbeeld een afvaardiging naar het zuiden om zelf te kijken waaraan nu precies behoefte was. Zij gingen zelfs naar Visé om met eigen ogen de totale verwoesting van die plaats te aanschouwen. Het Amsterdamse Comité kreeg een coördinerende functie. Op 15 augustus maakte de regering bekend dat alle onbemiddelde vluchtelingen op rijkskosten zouden worden gevoed.

Op 20 augustus telde Limburg al 6000 vluchtelingen. De commissaris van de Koningin maakte zich zelfs zorgen dat er bij de vluchtelingen ook criminelen zouden zijn. Toen de militaire autoriteiten – in de drie zuidelijke provincies was de staat van oorlog uitgeroepen, waardoor zij het burgerlijk gezag grotendeels hadden overgenomen – voorstelden de minder gewenste elementen dan maar weer over de grens te zetten, ging dit hem toch te ver en hij verzocht de regering om hen in speciale kampen onder te brengen.

De regering stemde hiermee in en besloot op 25 augustus hen naar speciale kampen in Oldebroek en Veenhuizen over te brengen. Wie hiervoor nu precies in aanmerking kwam, was niet duidelijk omschreven. De burgemeesters die verplicht werden deze mensen naar de kampen door te sturen konden naar eigen goeddunken beslissen. De overige vluchtelingen die niet zelf voor huisvesting en voeding konden zorgen werden bij particulieren ondergebracht.

Intussen arriveerden er ook militaire vluchtelingen. Zij werden zoals voorgeschreven ontwapend en geïnterneerd. Bij de grens hingen affiches in drie talen om hen hierop te attenderen.

Zij werden aanvankelijk in kazernes ondergebracht. Eerst in Maastricht, later ook in Alkmaar en Amersfoort. Gewonden van beide partijen werden samen in ziekenhuizen verzorgd. Op 21 augustus werd door de regering de Centrale Commissie tot Behartiging van de Belangen der naar Nederland Uitgeweken Vluchtelingen opgericht. Deze commissie had twee doelstellingen. Erop toezien dat vluchtelingen met middelen van bestaan, voor een redelijke prijs voedsel en onderdak konden krijgen, en het verschaffen van voedsel en onderdak aan vluchtelingen zonder middelen van bestaan. Spaartegoeden op Belgische spaarboekjes zouden door de Nederlandse Bank worden verzilverd.

Er was dus gelukkig al het een en ander geregeld toen de grote stroom vluchtelingen begin oktober de grenzen van de drie zuidelijke provincies overspoelde.

De vloedgolf

Nederland had wel gerekend op nieuwe vluchtelingen, maar zóveel? Er kwamen er ruim een miljoen: 506.000 via Noord-Brabant, 450.000 via Zeeland en 100.000 via Limburg. (Nederland zelf telde 6 miljoen inwoners). Een dergelijke stroom mensen kon niet in deze provincies alleen worden opgevangen. De vluchtelingen kwamen te voet en met alles wat rijden kon, van dure rijtuigen en boerenkarren tot fietsen,

Eenmaal gearriveerd gingen mensen maar uitgeput op straat zitten. Alle huizen zaten vaak al vol. In grote ruimtes zoals fabriekshallen werd stro op de vloer gelegd om de vluchtelingen nog enig comfort te geven. In de chaos raakten veel mensen elkaar kwijt. Men hing briefjes in de bomen om inlichtingen te vragen over anderen en om aan te geven waar men zelf gebleven was. Nog tijden later verschenen er foto's van kinderen in kranten en tijdschriften

Vluchtelingen komen aan in Bergen op Zoom.

kinderwagens en kruiwagens. En behalve allerlei huisdieren sleepte men de vreemdste spullen mee, al kostte dat veel extra inspanning. *'Ondertussen waren wij met madame een kruiwagen gaan kopen voor veel geld. Wij hebben er al ons goed opgeladen. Er was nog een madame van een dokter van Andooie die ook mee was met de kinders, die afen toe ook op de kruiwagen zaten. En dan al die muziekpartituren. Madame was muzikante. 'k Had het allemaal in de gracht kunnen wippen, die muziekbladen wogen zoveel en dan had madame nog drie of vier vellen mantels mee. Dat moest allemaal gevoerd worden naar Sluis. Dat was lastig, maar ja, ik was 17 jaar en je voelt dat zo nog niet.'*

die hun ouders kwijt waren.

Alle Nederlandse gemeenten werd verzocht vluchtelingen op te nemen. De overheid gaf aan particulieren een dagvergoeding op basis van de sociale status van de opgevangen vluchtelingen. Voor een arbeider of arme volwassene kreeg men 35 cent en 20 cent voor een kind. Voor bemiddelden zonder bezittingen 70 cent per volwassene en 50 cent voor een kind.

Op 12 oktober gaf Amsterdam aan vol te zitten; er waren al 20.000 vluchtelingen opgenomen. Nederland telde 1120 gemeenten. Half oktober had de Commissie 719.000 vluchtelingen in 831 hiervan weten onder te brengen.

Aan registratie van de vluchtelingen was men in eerste instantie niet toegekomen. Mede hierdoor konden er soldaten tussen de burgers onderduiken om zich aan internering te onttrekken.

Toen de bureaucratie zich met de zaak bezig ging houden werden alle registers opengetrokken. Dat zou je tenminste kunnen opmaken uit de ervaringen die de burgemeester van Bedum mocht opdoen. Hij liet op 21 november aan de commissaris der Koningin weten dat alle vluchtelingen op twee na uit zijn gemeente waren vertrokken. Die twee hadden geen ondersteuning nodig omdat zij een baantje hadden gevonden. Maar hij werd nog vele maanden hierna met correspondentie bestookt. Keer op keer moest hij dezelfde boodschap weer doorgeven: er is geen behoefte aan werkverschaffing, er zijn geen vluchtelingen die naar Engeland vertrekken en kleding is niet nodig.

Vervolgens

Het Duitse offensief werd bij de rivier de IJzer tot staan gebracht. De Belgische troepen zouden daar vier jaar stand houden. De Duitse autoriteiten maakten bekend dat de vluchtelingen naar huis terug konden keren. Nederland drong daar ook op aan, overigens zonder iemand daartoe te dwingen. Dagelijks vertrokken er gratis treinen richting België.

Nadat men even de kat uit de boom had gekeken, keerde het overgrote deel van de vluchtelingen naar België terug. In december 1914 was het aantal vluchtelingen tot 124.000 gedaald. Enkele Belgen die al voor de oorlog in Nederland gevestigd waren, deden zich nu als vluchteling voor omdat ze daar voordeel van verwachtten. Verder kwamen sommige gewezen vluchtelingen weer terug, al dan niet met smokkelwaar.

De Duitsers plaatsten begin 1915 langs de hele grens met Nederland een prikkeldraadversperring, waarop 2000 volt kon worden gezet. Deze 'draden des doods' moesten voorkomen dat Belgische jonge mannen zich naar het front zouden begeven.

Bijna dagelijks vielen daar slachtoffers. Toch waren er bij smokkelaars trucjes bekend om deze versperring heelhuids te passeren.

Voor de onbemiddelde vluchtelingen die waren gebleven, werden vier vluchtoorden in gebruik genomen. De Belgische militairen kwamen in interneringsdepots terecht. In die vluchtoorden en interneringsdepots werd aan de vluchtelingen een strikte dagindeling opgedrongen. Iedereen moest meewerken aan de kamphuishouding. De kinderen moesten naar school. Bovendien werd er gelegenheid geboden tot het volgen van vakonderwijs voor volwassenen. Er werd aan sport gedaan, toneel gespeeld en gemusiceerd. Men probeerde er het beste van te maken, iets wat natuurlijk niet altijd lukte.

Vluchtoorden voor burgers

Op de hei, ruim een uur lopen van het gelijknamige dorp, werd binnen twee maanden het vluchtoord Ede uit de grond gestampt. Het hele terrein, dertig hectare, was omheind. De enige ingang werd bewaakt. Kinderen mochten het vluchtoord alleen in gezelschap van een volwassene verlaten. Ede was bedoeld voor de meer gegoede vluchtelingen en werd als modelkamp beschouwd. Het lag in de bedoeling er 10.000 vluchtelingen te huisvesten maar er hebben er nooit meer dan 5300 gewoond.

Het kamp werd doorsneden door twee lanen voorzien van straatlantarnen – de Koningin Wilhelminalaan en de Cort van der Lindenlaan – die het in vier blokken verdeelden. In een daarvan bevonden zich een kerk met pastorie, zes scholen, magazijnen, een ziekenhuis, het postkantoor, de administratie, werkplaatsen, de wasserij met badhuis en de voorzieningen voor de commandant en het personeel. Daar stonden ook de elektrische centrale en een enorme ketel voor de centrale stoomverwarming. In de drie andere blokken waren de slaapzalen, waszalen en wc's.

Ieder 'dorp' beschikte over een centrale keuken waaromheen steeds drie eetzalen waren gesitueerd. De barak-

ken droegen namen als 'Rubens' of 'Henri Constance'. In Leyedorp werd eetzaal 'Gent' ook als schouwburgzaal gebruikt. Daar bevond zich ook de bibliotheek 'Breughel', tevens biljartzaal.

De slaapzalen waren onderverdeeld in zestig 'kabinen'. In deze met gordijnen afgeschermdes ruimtes was plaats voor vijf personen. De gordijnen moesten tussen negen uur 's morgens en vijf uur 's middags open blijven. Privacy was dus ver te zoeken. In de eetzalen werd 's avonds gekaart of een ander gezelschapsspel gespeeld. Echt gezellig was het er niet.

Buiten het kamp op de nabijgelegen Paasberg richtten twee Edenaren een cafeetje in dat goede zaken deed.

Vluchtoord Uden was net als Ede op 10.000 vluchtelingen berekend. Hier werd het aantal van 7000 bewoners nooit overschreden. De opzet van het kamp kwam grotendeels overeen met de situatie in Ede. Hier werd het eten rondgebracht met een smalspoortreintje, er was een winkel waar de bewoners met door hen verdiende punten konden betalen. De prijzen in de kampwinkel waren lager dan die in het dorp. Er ontstond handel in de kooppunten omdat in de winkel niet alles te krijgen was (bijvoorbeeld bier). Tot de voorzieningen van dit kamp behoorde ook een wielervedbaan.

Vluchtoord Nunspeet was het grootst. Ook hier werd het maximum aantal vluchtelingen van 15.000 nooit bereikt. In januari 1915 telde het kamp 6326 bewoners. Een jaar later nog maar 4038. Het was bedoeld voor wat men 'de heffe des volks' noemde. Hierheen werden ook de bewoners van Oldebroek gestuurd toen dat kamp in januari 1915 als interneringskamp voor uitsluitend militaire vluchtelingen in gebruik werd genomen. Twee barakken, 'Congo' en 'Jan Steen', vormden een kamp binnen het kamp. Achter prikkeldraad en bewaakt door militairen verbleven daar de 'ongewenschten'. Zij mochten voor een periode van meestal vier tot zes weken niet aan het gewone kampleven deelnemen.

Vluchtoord Gouda: het personeel van de centrale keuken (1916).

Onder regeringscommissaris Muller heerste in vluchtoord Nunspeet een soort schrikbewind. De bewoners beklagden zich hierover in een brief aan de minister. Ook in de pers werd veel kritiek op zijn beleid geleverd. Op 1 augustus 1915 nam hij ontslag. Zijn opvolger kreeg van een vluchteling een proces aan zijn broek wegens vrijheidsberoving. Er volgde vrijspraak maar het resultaat was toch dat er geen vluchtelingen meer in isolatie werden geplaatst.

Vluchtoord Gouda werd gevestigd op het terrein van NV Snijgroenkweekerij v/h Gebr. Steentsma. Daar waren door het plaatselijk comité al eerder vluchtelingen in kassen ondergebracht. In december 1914 werd dit complex door de regering van de eigenaar gehuurd en tot vluchtoord gepromoveerd. Het terrein was geschikt voor maximaal 1800 vluchtelingen. Er stonden zes grote kassen van elk duizend vierkante meter, drie kleinere kassen en een aantal houten gebouwen. De kassen waren verlicht en verwarmd en van waterleiding voorzien. Van de grote kassen werden er drie gebruikt als slaapzaal, een als eetzaal, en twee als recreatiezaal. In de kleine kassen kwamen twee waszalen en een keuken. De houten gebouwen dienden als werkplaats, school, kerk, kledingmagazijn, ziekenhuis en keukens.

Het beheer was in handen van de door het plaatselijke comité benoemde Commissie van Toezicht. De voorzitter van die commissie was ook commissaris van de kweekerij. De Tweede Kamer ergerde zich hieraan en wilde, net als minister Cort van der Linden, wegens de hoge huur – 240 gulden per dag – liever van het vluchtoord af. Maar de eigenaar verzette zich hiertegen met steun van de plaatselijke middenstand en eiste een hoge schadevergoeding als het kamp zou worden opgeheven. Toen hij in juli 1915 bereid bleek de huur te verlagen tot f 180,- per dag liet men het er voorlopig bij.

In maart 1916 speelde de zaak opnieuw met een zelfde resultaat. De regering was niet bereid de door de eigenaar geëiste schadevergoeding op tafel te leggen.

Het vluchtoord bleef tot het einde van de oorlog bestaan. Pas toen bleek hoe diep de belangenverstrengeling tussen bij de kweekerij betrokken mensen en de leden van het plaatselijk comité was.

Een voorbeeld ter illustratie: een bevriend confectiebedrijf leverde kleding voor de vluchtelingen op kosten van de overheid. Van de kampleiding mochten de vluchtelingen hiermee doen wat ze wilden inclusief doorverkopen. Nieuwe aanvragen voor kleding werden prompt weer gehonoreerd.

Interneringsdepots voor militairen

De militaire vluchtelingen konden op den duur niet in de kazernes en tentenkampen blijven zitten. Daarom werden er een aantal interneringsdepots voor hen ingericht. Duitsers kwamen terecht in Bergen. De Britten bleven in Groningen. Voor de Belgen werden de kampen Zeist, Oldebroek, Harderwijk en Gaasterland als interneringsdepots aangewezen. Verder kwam er nog een strafkamp in Vlissingen. Britse en Belgische officieren konden zich aan internering onttrekken door op erewoord te beloven niet te zullen ontsnappen. Voor wie dit weigerde

werd op Urk een speciaal interneringsdepot geopend.

Gaasterland was een verhaal apart omdat het hele gebied als interneringsdepot gold. Deze streek ligt tussen de Zuiderzee en de Friese meren en kon, door slechts een paar bruggen van bewaking te voorzien, gemakkelijk van de buitenwereld worden afgesloten. Er werden 4000 Belgen naartoe gestuurd. Zij kwamen per trein aan in Heerenveen en moesten dan nog 25 kilometer lopen. De meesten van hen kwamen terecht in het dorp Rijs, voornamelijk op het terrein van de steenfabriek. Later werden velen van hen gevolgd door hun gezinnen.

De Belgen konden zich vrij in het hele gebied bewegen. Cultuurverschillen met de streng protestante bevolking leidde wel eens tot frictie maar over het algemeen kon men het redelijk met elkaar vinden. Friezen leerden friet eten. De kinderen gingen samen naar school.

De Duitsers pasten zich misschien nog wel het beste aan de omstandigheden aan. Zij gingen de verveling te lijf met bezigheden als houtbewerken, schilderen, lezen en het opzetten van de vogels die ze in de duinen vonden. De officieren mochten zelfs elke dag een wandeling buiten het depot maken. In de recreatieruimte – sjoelbakken – konden de soldaten kennis maken met meisjes uit het dorp. Verder leek het op het leven in

Belgische militairen aan het kegelen in kamp Harderwijk.

een kazerne, zoals men dat gewend was. De afstand tot de officieren was groot, maar dat werd vanzelfsprekend gevonden.

De Britten gaven zich over aan sport, met name voetbal en cricket. Zij wisten te bereiken dat zij hun eigen eten mochten bereiden, want over de Groningse pot waren zij niet zo te spreken. Wel vonden er een aantal ontsnappingspogingen plaats. Toen zij later op erewoord zelfs vier tot acht weken naar Engeland op verlof mochten, bleken ze verzoend met hun lot en keerden inderdaad terug.

Voor de Belgen was de internering het ergste. Slecht gekleed, getraumatiseerd, voor hun gevoel volkomen ten onrechte geïnterneerd, door hun officieren in de steek gelaten en van hun gezinnen gescheiden, voelden velen zich ellendig in de overvolle barakken. Ook aan de strenge discipline konden de Belgen vaak moeilijk wennen. Op den duur kwamen er bij de Belgische interneringsdepots ook kampen voor vrouwen en kinderen.

Ook voor de geïnterneerden werden er, net als in de vluchtoorden, allerlei activiteiten georganiseerd. De mogelijkheid om lezen en schrijven te leren werd door een groot aantal analfabeten aangegrepen.

Ten slotte

Uiteindelijk leek het lot van de geïnterneerden in veel opzichten op dat van de burgervluchtelingen. Ruim tienduizend Belgen vonden betaald werk buiten de kampen. Dit gold ook voor honderden Britten en Duitsers. Men werkte in kleine groepjes met eigen bewakers.

Over het algemeen schikten ook de geïnterneerden zich in de omstandigheden.

Met uitzondering van kamp Zeist. Daar was vanaf het begin de sfeer niet goed. De geïnterneerden saboteerden daar de werkzaamheden en waren brutaal tegen de bewaking. Op 2 december 1914 braken er rellen uit nadat drie mannen gestraft waren na een ontsnappingspoging. De geïnterneerden plunderden de kantine en gaven zich over aan een drankgelag. De volgende dag scholden zij de bewakingstroepen uit. Toen die zich in het nauw gedreven voelden, schoten zij op de menigte. Negen doden en achttien gewonden waren het resultaat.

Een van de doden had niets met het opstandje te maken. Een verdwaald schot trof hem toen hij in een van de barakken als kleermaker aan het werk was.

Naarmate de oorlog langer duurde werd het dagelijks leven voor iedereen in Nederland moeilijker. Met name voedsel werd schaarser. Ook de vluchtelingen kregen kariger rantsoenen. Men begon naar het einde van de oorlog te snakken.

Toen het nieuws over de wapenstilstand op 11 november 1918 binnen kwam, was de vreugde groot. De Belgen konden gelijk vertrekken. Al hadden zij genoeg grieven tegenover de Nederlanders (ook politieke), toch overheerste bij de meesten toch de dankbaarheid.

Koningin Wilhelmina had in de troonrede van september 1914 verklaard dat Nederland alle ongelukkigen die binnen zijn grenzen een toevlucht zochten, met open armen zou ontvangen. Die belofte is naar vermogen waargemaakt.

De citaten op bladzijde 4 en 5 zijn ontleend aan *Van den Grooten Oorlog, volksboek van de Elfnovembergroep* (Malegijs-uitgave, Kemmel z.j.). Dit bevat de letterlijke teksten van bandopnamen van getuigenissen in het kader van een oral history project van genoemde Elf November groep. Het eerste citaat komt uit de getuigenis van Jules Leroy (15), het tweede uit de getuigenis van Maria Govaere (25).